

Factors Influencing Strategic Convergence Between Iran and Russia and Their Impact on the National Security of the Islamic Republic of Iran

Amin Ghayour Najafabadi

Assistant Professor, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: am.ghayoor@gmail.com

Abstract

Developments in the international system and shifts in the balance of power at regional and global levels have created new opportunities for expanding cooperation and strategic convergence among states. In this context, relations between the Islamic Republic of Iran and the Russian Federation have broadened in scope in recent years, becoming an important component of regional and international dynamics. Under these circumstances, strategic convergence between Iran and Russia has also influenced the security and geopolitical dynamics of the region. The present study aims to identify and enumerate the factors influencing strategic convergence between the two countries and to examine their impact on the national security of the Islamic Republic of Iran. To this end, the study employs a descriptive-analytical survey research method. Based on the research variables, a matrix-format questionnaire with 14×9 dimensions was developed and distributed to a statistical population comprising ۴۰ experts and specialists in the relevant field, using a census approach. The findings indicate that, among the factors contributing to strategic convergence between Iran and Russia, three factors exert the greatest influence on the national security of the Islamic Republic of Iran at different levels. At the international level, the most influential factor is “structural opposition to U.S. hegemony and the unipolar international order, coupled with the two countries’ shared opposition to U.S. unilateralism.” At the regional level, it is “strategic cooperation between Iran and Russia in maintaining peace, stability, and regional security arrangements, as well as containing the influence of regional and extra-regional powers and their allies (including the United States, Türkiye, and Israel).” At the bilateral level, the most influential factor is “military and defense cooperation between Iran and Russia, including cooperation in armaments.” These findings underscore the need for Iranian policymakers to exercise prudence, vigilance, and strategic foresight in effectively leveraging this strategic convergence.

Keywords: Strategic Convergence, Islamic Republic of Iran, Russia, National Security

عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

امین غیور نجف‌آبادی

استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: am.ghayoor@gmail.com

چکیده

تحولات نظام بین‌الملل و تغییر موازنه قدرت در سطوح منطقه‌ای و جهانی، زمینه‌های جدیدی را برای گسترش همکاری‌ها و هم‌گرایی‌های راهبردی میان دولت‌ها فراهم کرده است. در این میان، روابط جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه در سال‌های اخیر از ابعاد گسترده‌تری برخوردار شده و به یکی از مؤلفه‌های مهم معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شده است. در چنین شرایطی، هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه بر معادلات امنیتی و ژئوپلیتیکی منطقه نیز تأثیرگذار بوده است. پژوهش حاضر با هدف احصا و برشماری عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی میان دو کشور، به بررسی تأثیر این عوامل بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. از این‌رو این پژوهش با استفاده از روش تحقیق «توصیفی-تحلیلی، پیمایشی» و گویه‌سازی از متغیرهای تحقیق، در قالب پرسش‌نامه‌ای ماتریسی با ابعاد ۱۸ در ۵ و توزیع آن میان جامعه آماری شامل ۴۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع، به شیوه تمام‌شمار به این نتیجه دست می‌یابد که در میان عوامل هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه، در سطح بین‌المللی، عامل «تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا»، در سطح منطقه‌ای، عامل «همکاری راهبردی ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای و متحدان آن‌ها (از جمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)» و در سطح دوجانبه، عامل «همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه» بیشترین تأثیر را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران داراست؛ امری که مستلزم دقت، هوشیاری و مدیریت هوشمندانه سیاست‌گذاران ایرانی در بهره‌برداری از این هم‌گرایی راهبردی است.

کلیدواژه‌ها: هم‌گرایی راهبردی، ج.ا.ایران، روسیه، امنیت ملی

مقدمه

تحولات نظام بین‌الملل در دهه‌های اخیر، به‌ویژه پس از پایان جنگ سرد، موجب بازآرایی مناسبات قدرت در سطوح منطقه‌ای و جهانی شده است. در این میان، جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه به‌عنوان دو قدرت مهم منطقه‌ای و تأثیرگذار در ساختار نظام بین‌الملل، طی دو دهه اخیر گام‌های قابل توجهی در جهت تعمیق و گسترش روابط برداشته‌اند. این روند به‌ویژه در پی تشدید فشارهای غرب علیه دو کشور، تحولات سوریه، بحران اوکراین، توسعه سازمان‌های منطقه‌ای و تغییرات ساختاری در نظام بین‌الملل، ابعاد راهبردی بیشتری یافته و زمینه‌های هم‌گرایی گسترده‌تری را میان تهران و مسکو فراهم کرده است. ایران به دلایل گوناگون از جمله درگیری‌های مختلف با آمریکا و رژیم صهیونیستی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی منطقه غرب آسیا برای ارتقای روابط و همکاری‌ها با روسیه تلاش کرده است. روسیه نیز براساس ادله مختلف از جمله حفظ و ارتقای قدرت خود در منطقه و جهان از روابط و همکاری‌ها با ایران به انحای گوناگون منتفع می‌شود. از این رو هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه حاصل مجموعه‌ای از عوامل دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی است که در سطوح مختلف بر رفتار و جهت‌گیری سیاست خارجی دو کشور تأثیر می‌گذارد و برای جمهوری اسلامی ایران همچنان از موضوعات مهم و قابل بررسی به شمار می‌رود.

از سوی دیگر، نوع و کیفیت روابط ایران با قدرت‌های بین‌المللی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ایفا کند. در چنین شرایطی، هم‌گرایی راهبردی با روسیه می‌تواند فرصت‌هایی همچون کمک به ارتقای توان بازدارندگی، توسعه همکاری‌های اقتصادی و فناورانه، کاهش آثار فشارهای خارجی، تقویت جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی کشور و افزایش قدرت چانه‌زنی در عرصه جهانی را به‌همراه داشته باشد. اهمیت این موضوع از آن جهت است که روابط ایران و روسیه در سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین محورهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده و تصمیمات راهبردی دو کشور در حوزه‌های مختلف، آثار مستقیمی بر معادلات امنیتی منطقه و منافع ملی ایران بر جای می‌گذارد. همچنین با توجه به تحولات شتابان نظام بین‌الملل، تشدید

رقابت قدرت‌های بزرگ، گسترش تحریم‌های اقتصادی و شکل‌گیری ترتیبات جدید منطقه‌ای و جهانی، شناخت دقیق عوامل هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای کمک به ارتقای قدرت تحلیل سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران محسوب می‌شود. از این منظر، تحلیل چگونگی نگرش متقابل دو کشور در شرایط جدید منطقه‌ای و بین‌المللی و فهم و شناسایی عناصر اثرگذار بر هم‌گرایی روابط آنان، می‌تواند نقش مهمی در تقویت هم‌افزایی و افزایش توان آنان برای مقابله با تهدیدات مشترک و بهره‌برداری مؤثر از فرصت‌های متقابل در روابط فی‌مابین ایفا کند.

براین اساس، از آنجایی که پژوهشی منسجم و قابل استناد مبتنی بر روش‌شناسی علمی با این عنوان یافت نشد، سؤال اصلی پژوهش حاضر آن است که «عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه کدام‌اند و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟» در این راستا، با این فرضیه تحقیق که «به نظر می‌رسد مجموعه‌ای از عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی در روابط ایران و روسیه در سطوح مختلف دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی وجود دارند که هر یک به‌نحوی قادرند بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران اثرگذار باشند» محقق بر آن است تا با هدف «شناسایی و استخراج عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران»، موضوع را مورد واکاوی قرار دهد.

۱. پیشینه پژوهش

نوید الهویی در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز هم‌گرایی راهبردی روسیه و جمهوری اسلامی ایران» بیان می‌دارد که یکی از مهم‌ترین اهداف جمهوری اسلامی ایران از گسترش مناسبات راهبردی با روسیه، کاهش فشارهای ساختاری علیه خود به‌ویژه بعد از عملیات ویژه دفاعی روسیه در اوکراین است. استفاده حداکثری از فرصت‌های جدید و فرصت‌های ایجادشده می‌تواند دیوار عظیمی در برابر تحریم و فشارهای مختلف آمریکا و غرب برای ایران و روسیه باشد (الهویی، ۱۴۰۱: ۱۱۵).

سیدحسن میرفخرایی در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های ساختاری تأثیرگذار بر مدل روابط ایران و روسیه» بیان می‌دارد که امضای برجام بین ایران و کشورهای ۵+۱ به‌عنوان عامل ساختاری تأثیرگذار بر سیاست خارجی ایران و جنگ اوکراین ۲۰۲۲ به‌عنوان عامل ساختاری تأثیرگذار بر سیاست خارجی روسیه در مدل توسعه روابط تأثیرگذار بوده‌اند. در این چهارچوب نوع مواجهه دو کشور با مؤلفه ساختاری تأثیرگذار بر بازیگر دیگر منجر به بازتولید این روابط و مناسبات شده است (میرفخرایی، ۱۴۰۳: ۱۷۱).

ابراهیم متقی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «عمل‌گرایی راهبردی در روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه» بیان می‌دارد: عمل‌گرایی راهبردی به‌عنوان محور اصلی روابط ایران و روسیه، نیازمند ائتلاف‌سازی، بی‌طرف‌سازی راهبردی، همکاری‌های کنشی و موازنه‌سازی ساختاری با روسیه است که دارای رویکرد ژئوپلیتیکی در الگوهای کنش همکاری‌جویانه و یا رقابتی در سطح بین‌المللی هستند (متقی، ۱۳۹۳: ۱۱۷).

جولیان (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «روابط رو به تکامل روسیه و ایران»، بیان می‌دارد، روابط روسیه و ایران در طول دهه گذشته دستخوش تغییرات چشمگیری شده و پویایی قابل‌توجهی در ابعاد گوناگون همکاری میان آن‌ها مشهود است. از زمان آغاز جنگ روسیه و اوکراین، این روابط تعمیق یافته و با غلبه اهمیت عوامل پیشران همکاری بر محدودیت‌های موجود، به سمت همکاری‌های همه‌جانبه و کامل‌تر تغییر جهت داده، به‌طوری‌که روابط دو کشور، اکنون در حال تحول به شراکتی پایدار است (Julian, ۲۰۲۵: ۲).

کاتز (۲۰۲۴) در مقاله «روابط روسیه و ایران»، با هدف بررسی استحکام این روابط می‌نویسد همکاری بین روسیه و ایران در راستای اهداف مشترک ضدآمریکایی و ضد غربی‌شان قوی‌تر شده است و به نظر نمی‌رسد که نه قدرت‌های بزرگ خارجی و نه قدرت‌های منطقه‌ای توانایی دور کردن مسکو از تهران یا برعکس را داشته باشند (Katz, ۲۰۲۴: ۲).

کلمنت (۲۰۲۲) در مقاله «مشارکت روسیه و ایران در جهان چندقطبی»، با هدف بررسی رویکرد چندقطبی‌نگری این مشارکت، معتقد است تقویت مشارکت روسیه و ایران به

هم‌پوشانی منافع امنیتی بستگی دارد و تهران یک سیاست منطقه‌ای را دنبال کرده است که ضمن مقابله با هژمونی و تک‌قطبی‌نگری آمریکا تا حد زیادی با منافع روسیه سازگاری دارد (Clement, ۲۰۲۲: ۲).

کوژانف (۲۰۱۵) در مقاله «درک زنده شدن روابط روسیه و ایران» میزان تماس کنونی مسکو با تهران را در تاریخ روسیه پساشوروی بی‌باورانه دانسته است. به نظر او مقام‌های روسیه و ایران مصمم به ایجاد یک پایه محکم برای گفت‌وگوی دوجانبه هستند و تعهد آن‌ها به تعمیق روابط تا حد زیادی توسط منافع ژئوپلیتیک روسیه تعیین می‌شود (Kozhanov, ۲۰۱۵).

بررسی و واکاوی منابع پیش‌گفته نشان می‌دهد، اگرچه پژوهش‌های پیشین از غنای علمی قابل توجهی برخوردارند؛ اما هرکدام براساس رویکردهای خاص خود، صرفاً بخشی از روابط ایران و روسیه را مورد کنکاش قرار داده‌اند. این در حالی است که پژوهش کنونی با رویکردی تلفیقی، ضمن تبیین بخش جامعی از سطح مختلف عوامل مؤثر بر هم‌گرایی ایران و روسیه، تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران را نیز واکاوی می‌نماید که با توجه به خلأ موجود در این آثار، تدوین پژوهشی منسجم و علمی در این زمینه لازم به نظر می‌آید.

۲. روش‌شناسی پژوهش

نوع تحقیق «کاربردی توسعه‌ای» بوده و به روش «توصیفی-تحلیلی، پیمایش» انجام شده است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظران، خبرگان و کارشناسان متخصص مرتبط با موضوع تحقیق در سطح نیروهای مسلح و مراکز سیاسی و دانشگاهی، جامعه آماری برای پرسش‌نامه این تحقیق که بتواند نیازهای علمی آن را برآورده سازد، تعداد ۴۰ نفر برآورد شده است (این برآورد براساس مشورت با افراد خبره و صاحب‌نظر در موضوع تحقیق به‌دست آمده است). با توجه به حجم محدود جامعه آماری، جامعه نمونه تحقیق نیز همان جامعه آماری است که به‌صورت تمام‌شمار انتخاب شده است. ویژگی‌های خبرگان و صاحب‌نظران مورد نظر در جامعه آماری فوق عبارت‌اند از: ۱. دارای

سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا عملیاتی؛ ۲. دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر؛ ۳. آشنایی نسبتاً مناسب با مسائل سیاست خارجی و امنیت ملی؛ ۴. آشنایی نسبتاً مناسب با حوزه مورد مطالعه.

فرایند گردآوری اطلاعات در این تحقیق بر پایه روش‌های کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی به وسیله پرسش‌نامه انجام پذیرفته است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از این پژوهش، از روش‌های آماری بدین شرح استفاده شد: ۱. نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۳؛ ۲. روش‌های آماری توصیفی مانند جداول و نمودارهای توزیع فراوانی؛ ۳. آزمون‌های آماری تی تک‌نمونه‌ای و رتبه‌بندی فریدمن.

براساس پرسش‌های تحقیق، پرسش‌نامه‌ای مبتنی بر یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی متناظر با عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه که در ابتدا در قالب ۲۲ پرسش بسته و یک پرسش باز تهیه شده بود، پس از مشورت و اخذ نظر تعداد ۱۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع، بنابر نظر آنان، دو مورد از پرسش‌ها حذف، دو مورد در پرسش‌های دیگر ادغام و سه مورد اصلاح و تکمیل شد و نهایتاً این پرسش‌نامه در قالب ۱۸ پرسش برای تعیین عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه و بررسی تأثیر هریک از عوامل یادشده بر امنیت ملی ج.ا. ایران، طراحی و سپس در میان افراد نمونه آماری توزیع و پس از گردآوری، داده‌های آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. هم‌گرایی

واژه هم‌گرایی در برابر واگرایی به کار می‌رود و از نظر مفهومی به تقریب و نزدیکی به سمت یک نقطه که همانا هدف مشترک است، گفته می‌شود (آشوری، ۱۴۰۴: ۱۳). کی.جی. هالستی از جمله شرایط کلیدی که به همکاری میان دولت‌ها و هماهنگی در سیاست‌گذاری‌ها منجر شده را همانندی یا مکمل بودن منافع، مقاصد و نیازهای دولت‌ها برمی‌شمرد (هالستی، ۱۳۹۹: ۷۵۸). پیدایش و تکامل نظریه‌هایی همچون کارکردگرایی، نوکارکردگرایی، ارتباطات و فدرالیسم بر این اساس استوارند که دولت‌ها در مسائل مشترک اقتصادی، اجتماعی و سیاسی

به سمت همکاری حرکت می‌کنند. تمایل به اتحاد و همکاری میان جوامع غالباً هم‌سو با دشمن مشترک و وصول به اهداف مشخص ظهور می‌یابد (غیور، ۱۳۹۳: ۱۵۸). به بیان دیگر، هم‌گرایی شرایطی را توصیف می‌کند که در آن سازمان‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دستگاه‌های ارتباطی واحدهای گوناگون، با تمرکز بر اهداف مشترک و منافع جمعی، چنان به یکدیگر نزدیک می‌شوند که الگوی تازه‌ای از تعاملات و مناسبات، جایگزین ساختار پیشین روابط می‌گردد (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۴).

۲-۳. امنیت ملی

تاریخچه تحولات مفهومی امنیت در سطح ملی نشان می‌دهد که در گذشته، این مفهوم عمدتاً با تهدیدات نظامی با منشأ خارج از مرزها درک می‌شد و راهکار مقابله با آن نیز بر سازوکارهای نظامی متمرکز بود (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۲۷-۳۲۴). با این حال، درک معاصر از امنیت ملی، این مفهوم را به ساحت چندبعدی و ترکیبی با طیف وسیعی از حوزه‌های مختلف همچون ابعاد نظامی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، زیست‌محیطی، حقوقی و غیر آن گسترش داده است. رابرت ماندل معتقد است: «امنیت ملی جزو مسئولیت حکومت‌های ملی است، تا از انواع تهدیدهای مستقیم ناشی از خارج، نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند» (ماندل، ۱۴۰۲: ۵۱). از جمله عوامل مؤثر بر امنیت ملی در مواجهه با تهدیدات خارجی عبارت‌اند از: «منافع امنیتی مشترک با سایر قدرت‌ها؛ منافع اقتصادی و سیاسی مشترک با سایر دولت‌ها؛ توانایی در ایجاد قدرت مکمل از طریق مشارکت در پیمان‌های منطقه‌ای و یا اتحادیه‌های نظامی؛ موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک مناسب؛ توانایی نظام‌های امنیت جمعی در کنترل ناامنی» (سلامی، ۱۴۰۳: ۱۵۱).

۳-۳. تأثیر هم‌گرایی بر امنیت ملی

در نظریه دویچ، امنیت نتیجه افزایش ارتباطات و همکاری میان بازیگران است. براین اساس، هرچه سطح تعاملات و اعتماد متقابل میان ایران و روسیه افزایش یابد، امکان مدیریت تهدیدات و کاهش نااطمینانی‌های امنیتی نیز بیشتر خواهد شد.

بنابراین هم‌گرایی و ایجاد سازوکارهای فراملی یکی از راه‌های مؤثر در جهت افزایش امنیت ملی است (ولایتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۱). هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه می‌تواند از طریق سازوکارهای زیر بر امنیت ملی ج.ا.ایران تأثیرگذار باشد: نخست، این هم‌گرایی می‌تواند موجب افزایش بازدارندگی و تقویت توان دفاعی کشور شود؛ دوم، همکاری‌های سیاسی و دیپلماتیک میان دو کشور می‌تواند قدرت چانه‌زنی ایران را در عرصه بین‌المللی افزایش دهد؛ سوم، توسعه روابط اقتصادی، انرژی و ترانزیتی می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری‌های اقتصادی و افزایش تاب‌آوری ملی کمک کند؛ چهارم، همکاری در مدیریت بحران‌های منطقه‌ای می‌تواند موجب کاهش تهدیدات امنیتی در محیط پیرامونی ایران شود.

۳-۴. چهارچوب نظری

از میان نظریه‌های هم‌گرایی، نظریه ارتباطات می‌تواند چهارچوب مناسبی برای تحلیل هم‌گرایی راهبردی میان ایران و روسیه فراهم کند. محور اصلی دیدگاه طرفداران این نظریه بر مبادلات مختلف میان دولت‌ها استوار است. آنان بر این باورند که گسترش سطح مبادلات میان کشورها موجب تقویت هم‌بستگی آن‌ها می‌شود و در نهایت، باعث هم‌گرایی می‌گردد (غیور، ۱۳۹۳: ۱۵۸). از نظر کارل دویچ (نظریه‌پرداز این حوزه) رابطه‌ای بدین شرح میان هم‌گرایی و ارتباطات برقرار است: «کشورها جوامعی هستند که به وسیله رشته‌های ارتباطی و نظام‌های حمل‌ونقل به یکدیگر پیوند می‌خورند و درحالی‌که به هم وابسته می‌شوند، روند هم‌گرایی را طی می‌کنند» (Dougherty, ۲۰۱۵: ۲۴۵). طرفداران نظریه ارتباطات معتقدند که شکل‌گیری یک جامعه فراملی از رهگذر شبکه‌ای از روابط متقابل حاصل می‌گردد. براساس این رویکرد، گسترش تعاملات سیاسی، اقتصادی، امنیتی، انرژی، ترانزیتی و نظامی میان دو

کشور طی دو دهه اخیر موجب افزایش درک متقابل، اعتماد سیاسی در راستای منافع مشترک شده است. عضویت مشترک در سازمان‌ها و ترتیبات منطقه‌ای نظیر سازمان همکاری شانگهای، همکاری در بحران‌های منطقه‌ای، توسعه کریدورهای ترانزیتی، گسترش مبادلات اقتصادی و هماهنگی‌های امنیتی، شبکه‌ای از ارتباطات چندسطحی را میان دو کشور ایجاد کرده است. از منظر نظریه ارتباطات، این تعاملات زمینه‌های هم‌گرایی راهبردی را تقویت کرده و می‌تواند بر ارتقای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذار باشد.

۳-۵. روابط مؤثر در هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

نظریه ارتباطات کارل دویچ، هم‌گرایی را نتیجه افزایش ارتباطات و تعاملات میان واحدهای سیاسی می‌داند. در این رویکرد، توسعه شبکه‌های ارتباطی، شکل‌گیری اعتماد متقابل، ایجاد وابستگی‌های چندجانبه و پیدایش هویت‌های مشترک، زمینه‌ساز ایجاد هم‌گرایی پایدار می‌شوند. از این منظر، روابط چندوجهی میان ایران و روسیه می‌تواند در قالب هرکدام از مهم‌ترین عوامل مؤثر در هم‌گرایی راهبردی دو کشور و ارتقای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به شرح زیر مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۵-۱. روابط مؤثر در هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح بین‌المللی

جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه به‌عنوان دو قدرت مخالف روند کنونی جهانی و به‌ویژه مخالف رویکردهای یک‌جانبه‌گرایانه ایالات متحده آمریکا (Suchkov & Vasilenko, ۲۰۲۴: ۷۷)، تلاش کرده‌اند با تمرکز بر ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متقابل، زمینه‌های گسترش و تعمیق روابط را فراهم آورند و با تحریم‌های آمریکا مقابله نمایند (Grajewski, ۲۰۲۵: ۳۳). روسیه یکی از مهم‌ترین شرکای سیاست خارجی ایران در عرصه بین‌المللی و منطقه است. از مهم‌ترین عوامل گسترش روابط دو کشور علاقه آن‌ها به مقابله با نفوذ آمریکا بوده است. روسیه برای مقابله با هژمونی آمریکا در منطقه با ایران توافق دارد با وجود این که خواستار روابط سودمند با غرب، به‌ویژه آمریکا نیز هست. درمجموع با وجود برخی منافع موازی و

متفاوت، رابطه با روسیه یکی از مهم‌ترین عناصر سیاست خارجی ایران در سطوح دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی است. اهمیت روسیه برای ایران بیشتر در سطح نظام بین‌الملل و با هدف کاهش فشار آمریکا بوده است (نوروزی، ۱۴۰۰: ۷۹۱). همچنین تهران به کمک دیپلماتیک مسکو برای مقابله با تلاش‌های واشینگتن در منزوی کردن ایران نیازمند است. (متقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۶). این‌که پس از پیوستن شبه‌جزیره کریمه به روسیه، این کشور زیر تحریم غرب قرار گرفت، بر تعمیق و توسعه روابط دو کشور افزوده است. بنابراین تحریم‌های غرب علیه ایران و روسیه دلیل دیگری برای همکاری و نزدیکی دو کشور بوده است. در همین راستا تهاجم روسیه به اوکراین و سپس تحریم‌ها و انزوای بین‌المللی جان تازه‌ای به روابط مسکو و تهران و هدف مشترک آن‌ها برای تضعیف برتری آمریکا در مسائل جهانی داد (Gramer and Mackinnon, ۲۰۲۲: ۵).

جمع‌بندی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح بین‌المللی

۱. تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا که نشان‌دهنده گذار به نظم چندقطبی است.
۲. همکاری‌های ایران و روسیه خصوصاً در سال‌های اخیر، تحت تأثیر فشار بی‌سابقه تحریم‌های آمریکا و اروپا بر دو کشور، به سمت یک همکاری راهبردی حرکت کرده است.
۳. همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با گسترش ناتو به شرق که به‌عنوان بازوی اجرایی هژمونی غرب تلاشی برای تغییر موازنه قوا و محدود کردن فضای ژئوپلیتیک ایران و روسیه محسوب می‌شود.
۴. روسیه روابط با ایران را یک متغیر در بازی بزرگ‌تر با آمریکا و اروپا می‌داند و ایران نیز نیاز دارد که روسیه با حق «وتو» در شورای امنیت به‌عنوان سپر شورای امنیت با ایفای نقش «ترمز استراتژیک»، مانع از صدور قطعنامه‌های فصل هفتم منشور ملل متحد (که مجوز اقدام نظامی یا تحریم‌های همه‌جانبه بین‌المللی است) شود.

۲-۵-۳. روابط مؤثر در هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح منطقه‌ای

ایران برای روسیه در سطح منطقه‌ای، به‌ویژه در خاورمیانه و آسیای مرکزی اهمیت زیادی دارد (نوروزی، ۱۴۰۰: ۷۹۵). از نظر رابرت فریدمن، در بین تمامی دولت‌های خاورمیانه، شاید برای روسیه هیچ‌کدام مهم‌تر از ایران نباشند. موقعیت راهبردی ج.ا.ایران در خلیج فارس، اهمیتش به‌عنوان یک شریک تجاری و همچنین روابط و منافع ایران در جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز، همه این‌ها توجه مسکو را به خود جلب کرده است. در سند «تدبیر سیاست خارجی روسیه» که در سال ۲۰۰۰ منتشر شد، موضوع همکاری منطقه‌ای با ایران در زمره اولویت‌های راهبردی تلقی می‌شد (متقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۶). ایران نیز در رویکرد «شرق‌گرایی» نقش برجسته روسیه در اوراسیا را که می‌خواهد بخشی از آن باشد، به رسمیت می‌شناسد (۹: ۲۰۲۲، Hafezi & Pamuk & Lewis). بنابراین موضوع همکاری‌های منطقه‌ای دو کشور در کانون توجه قرار گرفت. رویکردهای مشترک دو کشور در مورد مسائلی مانند افغانستان، عراق و سوریه موجب شد سرگئی لاورف در سپتامبر ۲۰۱۴ ایران را «متحد طبیعی» روسیه بخواند (۹: ۲۰۲۵، Kozhanov). گسترش «انقلاب‌های عربی»، نزدیکی ایران و روسیه را در رویارویی با دخالت آشکار آمریکا در روند دموکراتیک‌سازی غرب آسیا و شمال آفریقا برجسته‌تر کرد (صیادی و سنایی، ۱۳۹۸: ۱۱۵-۱۳۵). با توجه دشمنی‌های آمریکا علیه امنیت و منافع جمهوری اسلامی ایران، کشور ایران در عرصه سیاست خارجی، به دنبال تحکیم ائتلاف‌های راهبردی با قدرت‌های رقیب آمریکا است تا از این طریق، اتحادها و ائتلاف‌ها علیه خود را تضعیف نماید (الهویی، ۱۴۰۱: ۱۳۲). همچنین مناسبات اقتصادی ایران و روسیه با ارتقا به سطح ژئواکونومی، تعاملات راهبردی دیگری از قبیل مشارکت و همکاری در پروژه‌های بزرگ ترانزیتی نظیر راه‌گذر بین‌المللی شمال-جنوب را نیز در دستور کار قرار داده است (میرفخرایی، ۱۴۰۳: ۱۹۰). راه‌گذر شمال-جنوب فرصت خوبی برای ایران و روسیه و جمهوری‌های آذربایجان ایجاد کرده تا در جهت همکاری بیشتر براساس منافع مشترک تلاش کنند. همکاری ایران با روسیه و جمهوری آذربایجان در تکمیل راه‌گذر شمال-جنوب موجب افزایش تحرک تجاری و اقتصادی منطقه، تشویق روابط سیاسی نزدیک‌تر و

ارتقای امنیت ملی ایران می‌شود (نوروزی، ۱۴۰۰: ۸۰۴). جنگ در اوکراین نگرش روسیه به روابط خود با ایران را تغییر داد. با این جنگ، چرخش روسیه به آسیا کامل شده است. اکنون حمایت ایران در کرم‌لین حیاتی است. به این ترتیب، ایران به یکی از شرکای مهم سیاست خارجی روسیه تبدیل شده است (Gramer and Mackinnon, ۲۰۲۲: ۷).

جمع‌بندی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح منطقه‌ای

۱. ایران و روسیه با همکاری برای حفظ ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در حال ایجاد یک «امنیت شبکه‌ای» هستند و با بهره‌گیری از سازمان همکاری شانگهای و ریزنی‌های متقابل، در تلاش‌اند تا «معماری امنیتی اوراسیا» را به‌گونه‌ای بازتعریف کنند و درواقع رمز دیپلماتیک هر دو کشور، خروج ناتو و آمریکا و متحدان آن‌ها از حیط خلوت امنیتی آن‌ها است.
۲. هر دو کشور در همسایگی مناطقی قرار دارند که به‌طور هم‌زمان صحنه فعالیت گروه‌های تروریستی، کارتل‌های مواد مخدر و شبکه‌های قاچاق سلاح، جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی است. همکاری ایران و روسیه در مقابله با آن‌ها براساس «هم‌پوشانی دایره تهدیدات» بنا شده و تهدیدات مشترک، دو کشور را وادار به هماهنگی فرابخشی می‌کند. این سطح از همکاری چندلایه را باید بخشی از «معماری امنیت منطقه‌ای مشترک» در نظر گرفت.
۳. همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیک و ترانزیتی ازجمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس، درواقع تغییر پارادایم ترانزیت جهانی با شاهره اقتصادی جایگزین است.
۴. در چهارچوب نظریه دویچ، فضاهاى مشترک جغرافیایی نقش مهمی در افزایش تعاملات و شکل‌گیری منافع مشترک دارند بنابراین همکاری و تلاش ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه در

راستای منافع مشترک با ایجاد ادراکات مشترک ایجاب می‌کند که دو کشور با حضور شرکت‌های خارجی و فراملیتی مقابله شود.

۵. مسکو در نزدیکی به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس، از راهبرد نفوذ چندلایه در غرب آسیا و خلیج فارس به‌عنوان سرمایه‌گذاری ژئوپلیتیکی برای افزایش وزن ژئوپلیتیک خود، مدیریت رقابت با غرب، و دسترسی به اهرم‌های منطقه‌ای استفاده می‌کند.

۶. از دیدگاه دویچ، نهادهای مشترک نقش مهمی در شکل‌گیری هم‌گرایی دارند، زیرا ارتباطات را منظم و مستمر می‌کنند و موجب افزایش تعاملات، هماهنگی‌ها و شکل‌گیری دستورکارهای مشترک می‌شوند که مصداق بارز آن همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس است.

۷. منافع مشترک دو کشور در حوزه دریای خزر شامل حفظ امنیت منطقه‌ای، مدیریت منابع انرژی، تنظیم رژیم حقوقی خزر، محدودسازی حضور نظامی قدرت‌های خارجی، اقتضای همکاری‌های دو کشور ایران و روسیه در خزر است.

۳-۵-۳. روابط مؤثر در هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح دوجانبه

روابط میان دو کشور که واجد پیشینه و فراز و فرودهای تاریخی بوده است، در سال‌های اخیر مسیر تحولی رو به رشد را در روند تاریخی خود تجربه کرده است که نقطه عطف آن فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بود. با فروپاشی شوروی و فروکش ادعاهای فراگیر جهانی آن، فضای تعامل میان دو طرف به‌تدریج از الگوهای مبتنی بر بدبینی و سوءظن فاصله گرفت و زمینه برای شکل‌گیری همکاری‌هایی نوین و متفاوت از گذشته فراهم شد. در این مقطع، برداشت‌های امنیتی متقابل نیز دستخوش تحول گردید؛ به‌گونه‌ای که ایران و روسیه نه تنها یکدیگر را تهدید تلقی نمی‌کردند، بلکه در بسیاری از عرصه‌ها با تهدیدات مشترک بیرونی مواجه شده بودند (غیور، ۱۳۹۳: ۱۵۱). کشور ایران تمرکز راهبردی خود را در روابط دوجانبه

بر ارتقای توانمندی‌های اقتصادی، نظامی و فناورانه قرار داده است. توسعه مناسبات تجاری و سیاسی راهبردی با فدراسیون روسیه، همواره در دستور کار ایران قرار داشته است؛ هدفی که بستری برای هم‌گرایی راهبردی با این کشور فراهم می‌آورد. این رویکرد، ریشه در نگاه راهبردی ایران به روسیه در دو دهه اخیر دارد (الهویی، ۱۴۰۱: ۱۳۲). این سطح از توسعه مناسبات به حدی محسوس بوده است که می‌توان مدل شکل‌گیری آن را بر پایه مشارکت راهبردی مدنظر قرار داد. این تعاملات و روابط در حوزه‌های نظامی و امنیتی، لایه‌های عمیق‌تری از روابط دوجانبه را شکل داده است. مواردی همچون حل مشکل تحویل سامانه‌های پدافندی، صادرات گسترده پهپاد از ایران به روسیه و دریافت برخی تجهیزات مانند هواپیماهای پیشرفته آموزشی توسط ایران، گواهی بر سطح بالای این روابط بود. همکاری‌ها در بحران سوریه که از سال ۲۰۱۵ با ورود جدی روسیه، به سطح تازه‌ای وارد شد، یکی از پیشروان اصلی گسترش روابط نظامی و دفاعی میان تهران و مسکو محسوب گردید. در نهایت در حوزه اقتصادی نیز رشد قابل‌توجه مبادلات تجاری میان دو کشور، جهشی محسوس را در روابط اقتصادی تهران و مسکو نمایان می‌سازد (میرفخرایی، ۱۴۰۳: ۱۹۰). براین‌اساس دولت روسیه، ایران را به‌عنوان بازار مهمی برای سلاح‌ها و نیز نیروگاه هسته‌ای روسیه را به‌عنوان راهی برای نشان دادن استقلال خود از آمریکا ارزیابی می‌کند. لغو توافقنامه مذکور در کنار مقاومت روسیه در برابر فشارهای آمریکا و رژیم صهیونیستی برای لغو قرارداد ساخت راکتورهای هسته‌ای، همگی نشان می‌دهند که جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی روسیه در دوره پوتین جایگاه مناسب‌تری یافت (متقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۵). توسعه همکاری‌های نظامی با مسکو، ظرفیت‌های مناسبی را برای تأمین نیازهای امنیتی تهران ایجاد کرده است. دسترسی به فناوری‌های نظامی روسیه و ساخت هم‌زمان موشک توسط ایران، می‌تواند تهدیدهای غرب علیه تهران به بهانه هسته‌ای شدن را کاهش و به اعتبار منطقه‌ای ایران کمک کند. در مورد برنامه هسته‌ای ایران، اگرچه مسکو به اصول جلوگیری از اشاعه هسته‌ای پایبند بوده، اما رویکرد آمریکا در مورد ایران را نیز رد کرده است. در نوامبر ۲۰۱۷، دو کشور برای بستن قراردادهای راهبردی انرژی و همچنین همکاری‌های پژوهشی

توافق کردند. توسعه میادین گازی کیش و مناطق شمالی کشور، افزایش فشار میادین گازی جنوب، توسعه میدان‌های نفتی، مبادله گاز و فراورده‌های نفتی، تکمیل طرح‌های ال‌ان‌جی، ساختن میدان گازی پارس جنوبی و همکاری علمی و فناوری از مهم‌ترین بندهای تفاهم‌نامه دو کشور بود. اکنون شرکت ملی نفت ایران قراردادهایی را برای عملیات مشترک در میادین نفتی ایران با شرکت‌های روسی دارد. روسیه از محدودیت‌های ایران در حوزه نفت و گاز استفاده می‌کند و می‌توان آن را «بهره‌بردار» سیاست تحریمی آمریکا علیه ایران دانست. از سوی دیگر، تجارت با روسیه به یکی از مؤثرترین ابزارهای ایران برای کمک به کاهش تأثیر تحریم‌ها تبدیل شده است. درواقع تحریم‌ها علیه ایران و روسیه دلیل دیگری برای توجه دو کشور به گسترش روابط تجاری دوجانبه بوده است. ایران با جمعیت زیاد بازاری مناسب برای کالاها و خدمات روسی فراهم می‌کند (نوروزی، ۱۴۰۰: ۷۹۷).

همکاری‌های فضایی ایران و روسیه از تابستان ۲۰۲۲ سرعت گرفت که نمود بارز آن، پرتاب موفق ماهواره‌های ایرانی (مانند ماهواره سنجشی خیام) توسط ماهواره‌بر روسی (سایوز) بود. همچنین ارائه فناوری پهپاد ایران به روسیه، که نقش مهمی در جنگ اوکراین داشته است، باعث شد تا مقام‌های آمریکایی هشدار دهند که مسکو و تهران اکنون در حال توسعه یک «همکاری دفاعی کامل» هستند (۱۱: ۲۰۲۳، Geranmayeh and Grajewski). درعین حال، جنگ در اوکراین به ایران کمک می‌کند تا جایگاه خود را برای رهبران روسیه بهبود بخشد. از آنجاکه ایالات متحد و اتحادیه اروپا در حال تلاش برای انتخاب گزینه‌های مناسب برای فشار بر روسیه هستند، جنگ در اوکراین می‌تواند برای تهران در تعدیل راهبرد در حال تحول آن در منطقه اوراسیا تعیین‌کننده باشد. اینک روسیه و ایران همکاری اقتصادی و امنیتی خود را به گونه‌ای پیش می‌برند که تا چند سال پیش غیرقابل تصور بود. به تبع این تحولات، روابط ایران و روسیه روند نوینی را تجربه می‌کند؛ به نحوی که موقعیت جمهوری اسلامی ایران در معادلات سیاست خارجی روسیه بسیار ارتقا یافته است.

جمع‌بندی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در سطح دوجانبه

۱. همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه در سال‌های اخیر تحول کیفی چشمگیری داشته و از یک رابطه تأمین‌کننده-مشتري به سمت اکوسیستم دفاعی مشترک با اشتراک فناوری، تولید و اطلاعات میدان نبرد حرکت کرده است.
۲. مسکو در همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه شریک اصلی در برنامه‌های هسته‌ای ایران از جمله نیروگاه هسته‌ای بوشهر محسوب می‌شود.
۳. لایه‌های اقتصادی، قلب تپنده هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در عصر تحریم‌های اقتصادی غربی است. در نظریه ارتباطات، فشارهای خارجی می‌تواند باعث افزایش و ایجاد شبکه‌های جدید همکاری اقتصادی شود. جهت‌گیری دو کشور به سمت ایجاد بلوک اقتصادی است که در آن کریدورهای جایگزین و نهادهای چندجانبه، ستون‌های اصلی نظم اقتصادی جدید را تشکیل می‌دهند. کارل دویچ افزایش حجم مبادلات را یکی از شاخص‌های اصلی هم‌گرایی می‌داند.
۴. همکاری در سیاست‌گذاری‌های راهبردی ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه مبتنی بر ارزش‌های ملی، تحولی است که می‌توان آن را یک «انقلاب مالی خاموش» تلقی کرد که وابستگی هر دو کشور به نظام مالی غرب را به‌طور ساختاری کاهش می‌دهد.
۵. ایران و روسیه به‌عنوان دارندگان بزرگ‌ترین ذخایر گاز جهان و بازیگران کلیدی بازار نفت، در قالب همکاری و تعامل در حوزه‌های علمی، فنی و سیاست‌گذاری عرضه برای مدیریت بازار جهانی انرژی در پی مقابله با اثرات تحریم‌ها و خنثی‌سازی اهرم‌های قیمتی غرب هستند بنابراین دو کشور در حوزه دیپلماسی انرژی نفت و گاز، با یکدیگر مشارکت و همکاری راهبردی دارند.
۶. از نمادین‌ترین بخش‌های همکاری‌های دو کشور، همکاری‌های علمی و تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری است که با توجه به پرتاب موفق ماهواره‌های ایرانی (مانند ماهواره‌های سنجشی خیام

و پارس ۱) توسط ماهواره‌برهای روسی (مانند سایوز) به‌نوعی ویتترین توانمندی‌های مشترک محسوب می‌شود.

۷. از منظر دویچ، مجاورت ژئوپلیتیکی یکی از نخستین بسترهای افزایش ارتباطات و تعاملات میان دولت‌هاست بنابراین این هم‌جواری زیرساخت شکل‌گیری شبکه‌های ارتباطی و هم‌گرایی راهبردی محسوب می‌شود، خصوصاً که موقعیت ژئوپلیتیکی دو کشور در فضای اوراسیا مکمل یکدیگر است. با توجه به فضای راهبردی مشترک پس از فروپاشی شوروی دو کشور به دنبال نظم منطقه‌ای چندلایه و غیرغربی بوده‌اند. از طرفی وقایعی مانند جنگ اوکراین باعث تغییر معادلات ژئوپلیتیکی و ارتقای جایگاه روابط راهبردی ایران و روسیه گردید.

درمجموع براساس آنچه در مورد روابط ایران و روسیه در سطوح دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی بیان شد، نظر به این‌که دویچ هم‌گرایی را فرایندی می‌داند که طی آن واحدهای سیاسی از طریق افزایش تعاملات و ارتباطات، به وابستگی متقابل و درک مشترک دست می‌یابند و از دیدگاه دویچ، هراندازه حجم ارتباطات، تعاملات و تبادل اطلاعات میان واحدهای سیاسی افزایش یابد، زمینه برای شکل‌گیری ادراکات مشترک، اعتماد متقابل، هم‌سویی منافع و همکاری‌های پایدار فراهم‌تر خواهد شد بنابراین مبتنی بر مطالب پیش‌گفته، فرایند روابط ایران و روسیه مصداق بارز هم‌گرایی راهبردی است.

۳-۶. عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

براساس نظریه دویچ، تحقق هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه محصول وجود منافع و تهدیدات مشترک، توسعه ارتباطات سیاسی و دیپلماتیک، افزایش حجم مبادلات اقتصادی، گسترش همکاری‌های امنیتی و نظامی، شکل‌گیری اعتماد متقابل، توسعه نهادهای همکاری و سازوکارهای مشترک تصمیم‌گیری است بنابراین عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه به شرح زیر (از ادبیات نظری) قابل احصا است:

جدول ۱: عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه (محقق‌ساخته)

ردیف	عنوان مؤثر بر عامل هم‌گرایی راهبردی	سطح
۱	تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا	بین‌المللی
۲	همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با اهرم فشار تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی	
۳	نارضایتی و مقابله ایران و روسیه با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن	
۴	استفاده روسیه از «کارت ایران» در برابر غرب و استفاده ایران از «کارت روسیه» در سطوح بین‌المللی به‌عنوان سپر شورای امنیت	
۵	همکاری ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آن‌ها (از جمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)	منطقه‌ای
۶	همکاری ایران و روسیه برای مقابله با قاچاق سلاح و مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی و گسترش تروریسم در منطقه	
۷	همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیکی و ترانزیتی از جمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس	
۸	همکاری و تلاش دو کشور ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه	
۹	نزدیکی روسیه به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس	
۱۰	همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس	
۱۱	همکاری دو کشور ایران و روسیه در راستای منافع مشترک در حوزه دریای خزر	
۱۲	همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه	دوجانبه
۱۳	همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه	
۱۴	همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری میان ایران و روسیه	
۱۵	همکاری در سیاست‌گذاری‌های ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه با ارزهای ملی	
۱۶	مشارکت و همکاری ایران و روسیه در حوزه نفت و گاز و دیپلماسی انرژی در بازارهای جهانی	
۱۷	همکاری‌های علمی و تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری	

ردیف	عنوان مؤثر بر عامل هم‌گرایی راهبردی	سطح
۱۸	هم‌جواری ژئوپلیتیکی ایران و روسیه و تأثیرات پارادایم پسا شوروی و تحولات ناشی از جنگ اوکراین	

۴. یافته‌های پژوهش

برای ارزیابی و تأیید فرضیه و دستیابی به پاسخ پرسش تحقیق مبنی بر تعیین عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه که بر امنیت ملی ایران تأثیرگذار هستند، ابتدا براساس داده‌های گردآوری‌شده از نمونه آماری در قالب پرسش‌نامه و با استفاده از روش‌های آماری توصیفی به توصیف هر یک از عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در قالب جدول‌ها و نمودارهای توزیع درصد فراوانی پرداخته شد. سپس با استفاده از آمار استنباطی و آزمون تی تک‌نمونه‌ای و آزمون رتبه‌بندی فریدمن، به شرحی که در ادامه می‌آید، اثربخشی و رتبه‌بندی هر یک از عوامل تحقیق تعیین شد.

۴-۱. توصیف عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

آمار توصیفی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه برحسب میانگین و انحراف معیار به‌دست‌آمده براساس نظر اعضای نمونه تحقیق به شرح زیر است:

جدول ۲: تأثیر عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه بر امنیت ملی ایران

عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه	میانگین	انحراف معیار
۱. تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا	۴.۸۶	۰.۴۷۶
۲. همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با اهرم فشار تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی	۴.۷۶	۰.۳۹۱
۳. نارضایتی و مقابله ایران و روسیه با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن	۴.۶۴	۰.۳۹۹
۴. استفاده روسیه از «کارت ایران» در برابر غرب و استفاده ایران از «کارت روسیه» در سطوح بین‌المللی به‌عنوان سپر شورای امنیت	۴.۷۱	۰.۴۸۲

عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه	میانگین	انحراف معیار
۵. همکاری ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آن‌ها (ازجمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)	۴.۸۱	۰.۴۹۷
۶. همکاری ایران و روسیه برای مقابله با قاچاق سلاح و مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی و گسترش تروریسم در منطقه	۴.۶۹	۰.۶۱۵
۷. همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیکی و ترانزیتی ازجمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس	۳.۵۳	۰.۶۲۱
۸. همکاری و تلاش دو کشور ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه	۳.۲۶	۰.۶۶۴
۹. نزدیکی روسیه به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس	۴.۲۳	۰.۶۵۵
۱۰. همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس	۴.۵۱	۰.۴۸۸
۱۱. همکاری دو کشور ایران و روسیه در راستای منافع مشترک در حوزه دریای خزر	۳.۸۳	۰.۷۵۶
۱۲. همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه	۴.۸۴	۰.۴۷۳
۱۳. همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه	۴.۵۹	۰.۸۸۴
۱۴. همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری میان ایران و روسیه	۴.۵۶	۰.۹۴۵
۱۵. همکاری در سیاست‌گذارهای ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه با ارزهای ملی	۳.۹۶	۰.۷۴۲
۱۶. مشارکت و همکاری ایران و روسیه در حوزه نفت و گاز و دیپلماسی انرژی در بازارهای جهانی	۴.۱۳	۰.۹۲۵
۱۷. همکاری‌های علمی و تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری	۳.۳۴	۰.۹۶۳
۱۸. هم‌جواری ژئوپلیتیکی ایران و روسیه و تأثیرات پارادایم پساشوری و تحولات ناشی از جنگ اوکراین	۳.۲۱	۰.۹۹۹

۲-۴. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای

با توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده در جدول شماره (۳) و سطح معناداری عوامل تحقیق که همگی کمتر از ۰/۰۵ هستند، نتیجه می‌گیریم که همه عوامل بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه مؤثر هستند.

جدول ۳: آزمون تی تک‌نمونه‌ای عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

ردیف	معرف	تعداد	میانگین	انحراف معیار	t	df	Sig. (۲-tailed)
۱	H _۱	۴۰	۴۸۶	۰.۴۷۶	۳۹.۴۹۲	۷۹	.۰۰۰
۲	H _۲	۴۰	۴۷۶	۰.۳۹۱	۲۳.۲۴۷	۷۹	.۰۰۰
۳	H _۳	۴۰	۴۶۴	۰.۳۹۹	۱۹.۸۴۶	۷۹	.۰۰۰
۴	H _۴	۴۰	۴۷۱	۰.۴۸۲	۲۸.۸۷۲	۷۹	.۰۰۰
۵	H _۵	۴۰	۴۸۱	۰.۴۹۷	۲۹.۸۳۲	۷۹	.۰۰۰
۶	H _۶	۴۰	۴۶۹	۰.۶۱۵	۱۸.۶۹۵	۷۹	.۰۰۰
۷	H _۷	۴۰	۳۵۳	۰.۶۲۱	۷.۲۲۶	۷۹	.۰۰۰
۸	H _۸	۴۰	۳۲۶	۰.۶۶۴	۲۱.۸۷۵	۷۹	.۰۰۰
۹	H _۹	۴۰	۴۲۳	۰.۶۵۵	۴.۸۷۳	۷۹	.۰۰۰
۱۰	H _{۱۰}	۴۰	۴۵۱	۰.۴۸۸	۳.۲۴۶	۷۹	.۰۰۰
۱۱	H _{۱۱}	۴۰	۳۸۳	۰.۷۵۶	۱۱.۱۴۸	۷۹	.۰۰۰
۱۲	H _{۱۲}	۴۰	۴۸۴	۰.۴۷۳	۲۷.۹۹۴	۷۹	.۰۰۰
۱۳	H _{۱۳}	۴۰	۴۵۹	۰.۸۸۴	۸.۱۹۲	۷۹	.۰۰۰
۱۴	H _{۱۴}	۴۰	۴۵۶	۰.۹۴۵	۱۶.۷۹۵	۷۹	.۰۰۰
۱۵	H _{۱۵}	۴۰	۳۹۶	۰.۷۴۲	۶.۱۲۶	۷۹	.۰۰۰
۱۶	H _{۱۶}	۴۰	۴۱۳	۰.۹۲۵	۲۰.۹۷۲	۷۹	.۰۰۰
۱۷	H _{۱۷}	۴۰	۳۳۴	۰.۹۶۳	۳.۸۹۷	۷۹	.۰۰۰
۱۸	H _{۱۸}	۴۰	۳۲۱	۰.۹۹۹	۳.۰۳۲	۷۹	.۰۰۳

H: فرضیه

۳-۴. نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن

همان‌طور که در جدول شماره (۴)، قابل‌مشاهده است، تعداد ۱۸ عامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه از منظر خبرگان احصا شد که برای تعیین اولویت و رتبه‌بندی عوامل از روش آماری آزمون رتبه‌بندی فریدمن در سطح اطمینان ۹۵٪ استفاده شده است.

تعیین رتبه و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه براساس نتایج حاصل از آزمون فریدمن در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۴: آزمون رتبه‌بندی فریدمن عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

ردیف	معرف	عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه	رتبه
۱	H ^۱	تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا	۸۸۹
۲	H ^۲	همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با اهرم فشار تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی	۸۳۷
۳	H ^۳	نارضایتی و مقابله ایران و روسیه با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن	۷۹۳
۴	H ^۴	استفاده روسیه از «کارت ایران» در برابر غرب و استفاده ایران از «کارت روسیه» در سطوح بین‌المللی به‌عنوان سپر شورای امنیت	۸۲۹
۵	H ^۵	همکاری ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آن‌ها (ازجمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)	۸۵۴
۶	H ^۶	همکاری ایران و روسیه برای مقابله با قاچاق سلاح و مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی و گسترش تروریسم در منطقه	۸۱۲
۷	H ^۷	همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیک و ترانزیتی ازجمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس	۴۱۳
۸	H ^۸	همکاری و تلاش دو کشور ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه	۳۲۱
۹	H ^۹	نزدیکی روسیه به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس	۶۲۹

ردیف	معرف	عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه	رتبه
۱۰	H ^{۱۰}	همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس	۶.۷۸
۱۱	H ^{۱۱}	همکاری دو کشور ایران و روسیه در راستای منافع مشترک در حوزه دریای خزر	۴.۵۲
۱۲	H ^{۱۲}	همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه	۸.۷۶
۱۳	H ^{۱۳}	همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه	۷.۵۱
۱۴	H ^{۱۴}	همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری میان ایران و روسیه	۷.۰۹
۱۵	H ^{۱۵}	همکاری در سیاست‌گذارهای ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه با ارزهای ملی	۵.۲۳
۱۶	H ^{۱۶}	مشارکت و همکاری ایران و روسیه در حوزه نفت و گاز و دیپلماسی انرژی در بازارهای جهانی	۵.۷۲
۱۷	H ^{۱۷}	همکاری‌های علمی و تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری	۳.۸۵
۱۸	H ^{۱۸}	هم‌جواری ژئوپلیتیکی ایران و روسیه و تأثیرات پارادایم پسا شوروی و تحولات ناشی از جنگ اوکراین	۲.۹۳

جدول ۵: آزمون معناداری فریدمن عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

۴۰	تعداد آمار
۵۱۲.۴۳۱	مقدار χ^2 دو
۹	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده گردید با توجه به این‌که مقدار سطح معناداری کوچک‌تر از ۰/۰۵ است فرض H^۰ (گزاره‌های عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه دارای اهمیت یکسانی هستند) رد می‌شود و فرض H^۱ (گزاره‌های عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه دارای اهمیت یکسانی نیستند) برای تمام ۱۸ عامل هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه احصا شده در این تحقیق تأیید می‌گردد.

۴-۴. نتیجه آزمون فرضیه تحقیق

با توجه به تجزیه و تحلیل بالا و تبیین تأثیر عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان چنین جمع‌بندی نمود که موارد مندرج در جدول شماره (۴)، درواقع پاسخ مناسبی به پرسش تحقیق مبنی بر چیستی عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه مرتبط با مسائل امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. همچنین با توجه به هم‌پوشانی عوامل فوق با فرضیه تحقیق که مشتمل بر ۱۸ عامل هم‌گرایی راهبردی است، می‌توان نتیجه‌گیری نمود که عوامل مندرج در جدول شماره (۶)، به‌عنوان عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه تأثیرگذار بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شوند و در نتیجه، فرضیه پژوهش به شرح جدول زیر تأیید می‌گردد:

جدول ۶: عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه

ردیف	عنوان عامل هم‌گرایی راهبردی	سطح
۱	تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا	بین‌المللی
۲	همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با اهرم فشار تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی	
۳	استفاده روسیه از «کارت ایران» در برابر غرب و استفاده ایران از «کارت روسیه» در سطوح بین‌المللی به‌عنوان سپر شورای امنیت	
۴	نارضایتی و مقابله ایران و روسیه با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن	
۵	همکاری ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آن‌ها (از جمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)	منطقه‌ای
۶	همکاری ایران و روسیه برای مقابله با قاچاق سلاح و مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی و گسترش تروریسم در منطقه	
۷	همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس	
۸	نزدیکی روسیه به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس	

ردیف	عنوان عامل هم‌گرایی راهبردی	سطح
۹	همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیک و ترانزیتی از جمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس	
۱۰	همکاری دو کشور ایران و روسیه در راستای منافع مشترک در حوزه دریای خزر	
۱۱	همکاری و تلاش دو کشور ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه	
۱۲	همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه	دوجانبه
۱۳	همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه	
۱۴	همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری میان ایران و روسیه	
۱۵	مشارکت و همکاری ایران و روسیه در حوزه نفت و گاز و دیپلماسی انرژی در بازارهای جهانی	
۱۶	همکاری در سیاست‌گذارهای راهبردی ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه با ارزهای ملی	
۱۷	همکاری‌های علمی و تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری	
۱۸	هم‌جواری ژئوپلیتیکی ایران و روسیه و تأثیرات پارادایم پسا شوروی و تحولات ناشی از جنگ اوکراین	

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

براساس نظریه دویچ، هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه را می‌توان نتیجه گسترش مستمر ارتباطات و تعاملات میان دو کشور در سطوح مختلف دانست. طی دو دهه اخیر، روابط تهران و مسکو در حوزه‌های متعددی توسعه یافته است، از جمله: همکاری‌های سیاسی و دیپلماتیک در مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی؛ تعاملات امنیتی و نظامی؛ همکاری‌ها در حوزه انرژی؛ توسعه تجارت دوجانبه؛ همکاری در سازمان‌های منطقه‌ای؛ مشارکت و همکاری در پروژه‌های ترانزیتی و حمل‌ونقل بین‌المللی؛ همکاری در مدیریت بحران‌های منطقه‌ای. از منظر دویچ، این شبکه گسترده از ارتباطات موجب افزایش تبادل اطلاعات، شناخت متقابل،

اعتمادسازی و درک مشترک از محیط امنیتی شده و زمینه‌های هم‌گرایی راهبردی را میان دو کشور تقویت کرده است.

بر پایه نتایج به‌دست آمده از یافته‌های تحقیق و تحلیل‌های انجام‌شده که حاصل مطالعات نظری و بررسی‌های محیطی است، در پاسخ به پرسش پژوهش و در راستای تأیید فرضیه تحقیق، مجموعه عوامل هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه تأثیرگذار بر امنیت ملی ج.ا.ایران، در قالب ۱۸ عامل در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و دوجانبه شناسایی و رتبه‌بندی گردید که بدین شرح هستند:

در سطح بین‌المللی «تقابل ساختاری با هژمونی آمریکا و نظام تک‌قطبی و اشتراک دیدگاه دو کشور در نفی یک‌جانبه‌گرایی آمریکا» بیشترین تأثیر را بر امنیت ملی ج.ا.ایران بر جای می‌گذارد و مهم‌ترین عامل هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در میان کل عوامل است. از این رو، توسعه و تعمیق همکاری‌ها در بستر این تقابل به‌عنوان عاملی کلیدی که منافع و اهداف مشترک دو کشور را در برمی‌گیرد، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش سطح تعاملات و هم‌گرایی راهبردی میان تهران و مسکو را فراهم سازد.

«همکاری ایران و روسیه به‌منظور مقابله با اهرم فشار تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های خصمانه کشورهای اروپایی»، «استفاده روسیه از کارت ایران در برابر غرب و استفاده ایران از کارت روسیه در سطوح بین‌المللی به‌عنوان سپر شورای امنیت» و «نارضایتی و مقابله ایران و روسیه با گسترش ناتو به شرق و استقرار سامانه‌های دفاع موشکی آن» از دیگر عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه است که به ترتیب با اختلاف نسبتاً کمی در سطح بین‌المللی بر امنیت ملی ایران اثرگذار هستند.

در سطح منطقه‌ای، «همکاری ایران و روسیه در حفظ صلح و ثبات و ترتیبات امنیتی در منطقه و مهار نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آن‌ها (از جمله آمریکا، ترکیه و اسرائیل)» بیشترین اثرگذاری را بر امنیت ملی داشته و به‌عنوان مهم‌ترین عامل در این سطح شناخته می‌شود. در نتیجه، توسعه و تعمیق این همکاری‌ها، با توجه به ماهیت مشترک منافع

و اهداف دو کشور، بستری لازم جهت ارتقای سطح تعاملات و تحکیم هم‌گرایی راهبردی در سطح منطقه‌ای فراهم می‌آورد.

«همکاری ایران و روسیه برای مقابله با قاچاق سلاح و مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته و افراط‌گرایی قومی و مذهبی و گسترش تروریسم در منطقه»، «همکاری ایران و روسیه در چهارچوب نهادهای چندجانبه سازمان همکاری شانگهای، اتحادیه اوراسیا و بریکس»، «نزدیکی روسیه به ایران برای نفوذ در غرب آسیا و خلیج فارس» از دیگر عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه است که هر یک به‌گونه‌ای بر امنیت ملی ایران اثرگذار هستند. در سطحی پایین‌تر از عوامل پیش‌گفته، سه عامل دیگر نیز شناسایی شدند که شامل «همکاری و مشارکت در احداث زیرساخت‌های ژئواکونومیکی و ترانزیتی ازجمله کریدور چندوجهی شمال-جنوب و گسترش امتداد دامنه همکاری‌ها با سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی تا خلیج فارس»، «همکاری دو کشور ایران و روسیه در راستای منافع مشترک در حوزه دریای خزر» و «همکاری و تلاش دو کشور ایران و روسیه برای جلوگیری از تسلط شرکت‌های خارجی و فراملیتی بر منابع انرژی منطقه» می‌باشند.

در نهایت، در سطح دوجانبه، «همکاری‌های نظامی و تسلیحاتی ایران و روسیه» دارای بیشترین تأثیرگذاری بر امنیت ملی ج.ا.ایران بوده و به عبارتی مهم‌ترین عامل در این سطح است. بدین‌سان، توسعه و تعمیق تعاملات و همکاری‌ها در این زمینه به‌عنوان عاملی کلیدی که منافع و اهداف مشترک هر دو کشور را در برمی‌گیرد، می‌تواند منجر به ارتقای سطح تعاملات و هم‌گرایی راهبردی میان دو طرف گردد.

«همکاری‌های هسته‌ای ایران و روسیه» و «همکاری‌های اقتصادی و مبادلات تجاری میان ایران و روسیه» از دیگر عوامل مؤثر بر هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه است که هر یک به‌گونه‌ای بر امنیت ملی ایران اثرگذار هستند. در سطحی پایین‌تر از عوامل پیش‌گفته، چهار عامل دیگر نیز شناسایی شدند که شامل: «مشارکت و همکاری ایران و روسیه در حوزه نفت و گاز و دیپلماسی انرژی در بازارهای جهانی»، «همکاری در سیاست‌گذارهای ارزی، دلارزدایی و ایجاد سازوکارهای مالی دوجانبه با ارزهای ملی»، «همکاری‌های علمی و

تکنولوژیکی و توسعه مبادلات فناوری ایران و روسیه در حوزه‌های فضایی، ارتباطی و سایبری» و «هم‌جواری ژئوپلیتیکی ایران و روسیه و تأثیرات پارادایم پسا شوروی و تحولات ناشی از جنگ اوکراین» می‌باشند.

براساس آنچه ارائه گردید، هم‌گرایی راهبردی میان ایران و روسیه محصول شبکه‌های ارتباطی چندسطحی است که اکثر عوامل آن، هرکدام به‌صورت چندوجهی، لایه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و امنیتی را به‌صورت توأمان دربر می‌گیرند بنابراین این مهم نیازمند دقت نظر مضاعف سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در این عرصه است.

۵-۱. پیشنهادهای پژوهش

۵-۱-۱. پیشنهادهای اجرایی

۱. رصد مستمر تحولات سیاست خارجی روسیه و محیط ژئوپلیتیکی منطقه به‌منظور پیش‌بینی فرصت‌ها و تهدیدهای احتمالی و اتخاذ سیاست‌های متناسب با منافع ملی جمهوری اسلامی ایران؛
۲. بهره‌گیری فعال‌تر از ظرفیت سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نظیر سازمان همکاری شانگهای، بریکس و اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تعمیق همکاری‌های چندجانبه میان ایران و روسیه؛
۳. گسترش همکاری‌های فناورانه، علمی و صنعتی در حوزه‌های راهبردی از جمله انرژی، حمل‌ونقل، صنایع پیشرفته، فناوری‌های نوین و زیرساخت‌های دیجیتال؛
۴. تسریع در تکمیل و بهره‌برداری از کریدور بین‌المللی شمال-جنوب به‌منظور افزایش جایگاه ژئوپلیتیکی ایران، توسعه تجارت منطقه‌ای و ارتقای امنیت اقتصادی کشور.

۵-۱-۲. پیشنهادهای پژوهشی

- پیشنهاد می‌شود محققان آتی در مورد عناوین زیر به تحقیق و پژوهش بپردازند:
۱. عوامل مؤثر در هم‌گرایی راهبردی ایران و چین و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران؛

۲. تأثیر جنگ اوکراین بر روند هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه و پیامدهای آن برای امنیت منطقه‌ای؛
۳. تأثیر همکاری‌های دفاعی و نظامی ایران و روسیه بر بازدارندگی راهبردی جمهوری اسلامی ایران؛
۴. نقش دیپلماسی اقتصادی در تقویت هم‌گرایی راهبردی ایران و روسیه در شرایط تحریم‌های بین‌المللی.

فهرست منابع

- آشوری، داریوش (۱۴۰۴)، *دانش‌نامه سیاسی*، تهران، انتشارات مروارید.
- الهوویی، نوید (۱۴۰۱)، *چشم‌انداز هم‌گرایی راهبردی روسیه و جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه آینده‌پژوهی راهبردی، سال اول، شماره ۲: ۱۱۵-۱۳۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد، انتشارات پاپلی.
- سلامی، حسین (۱۴۰۳)، *نقش سپاه در امنیت ملی و دفاع از کشور*، تهران، انتشارات نیروی زمینی سپاه.
- عزتی، عزت‌اله (۱۳۹۸)، *جغرافیای نظامی نوین ایران*، تهران، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران دافوس.
- غبور، امین (۱۳۹۳)، *عوامل بین‌المللی مؤثر بر هم‌گرایی ایران و روسیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا. ایران*، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال ۱۲، شماره ۴۶: ۱۴۹-۱۷۸.
- ماندل، رابرت (۱۴۰۲)، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- میرفخرایی، سیدحسن (۱۴۰۳)، *مؤلفه‌های ساختاری تأثیرگذار بر مدل روابط ایران و روسیه*، فصلنامه علمی پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۳، شماره ۵۱: ۱۶۷-۱۹۸.
- هالستی، کی.جی (۱۳۹۹)، *مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل*، ترجمه مستقیمی، بهرام و طارم سریف مسعود، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی.
- ولایتی، علی‌اکبر، سعیدمحمدی، رضا (۱۳۸۹)، *تحلیل تجارب هم‌گرایی در جهان اسلام*، دانش سیاسی، سال ۶، شماره ۱: ۱۵۱-۱۸۰.
- متقی، ابراهیم، پوستین‌چی، زهره، مجردی، سعید، حیات‌مقدم، امیر (۱۳۹۳)، *عمل‌گرایی راهبردی در روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه*، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال ۱۲، شماره ۴۶.
- صیادی، هادی، سنایی، اردشیر (۱۳۹۸)، «*جایگاه نگاه به گفتمان شرق در تغییر رویکرد سیاست خارجی ایران با تأکید بر ژنوم ژئوپلیتیک روسیه*». مطالعات اوراسیای مرکزی. دوره ۱۲، شماره ۱. صص ۱۱۵-۱۳۵.

نوروزی، عابد، کولایی، الهه (۱۴۰۰)، «همکاری سه‌جانبه ایران، آذربایجان و روسیه در کریدور شمال-جنوب و امنیت ملی ایران»، فصلنامه سیاست، دوره ۳، شماره ۳، صص ۷۸۹-۸۱۱.

References

- Dougherty and Pfaltzgraff (۲۰۱۵), *Contending Theories of International Relations*, New York: Harper Row Publishers.
- Clement, Therme. (۲۰۲۲), "The Russian-Iran Partnership in a Multipolar World", *The French Institute of International Relations (Ifri)*, pp. ۱-۳۰.
- Kozhanov, Nikolay (۲۰۱۵), "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations". Carnegie Moscow Center, at: https://carnegieendowment.org/files/CP_Kozhanov_web_Eng.pdf.
- Gramer, Robbie and Amy Mackinnon, (۲۰۲۲), *Iran and Russia Are Closer Than Ever Before*, Available at: <https://foreignpolicy.com/۲۰۲۳/۰۱/۰۵/iran-russia-drones-ukraine-war-military-cooperation/>.
- Hafezi, Parisa and Humeyra Pamuk and Simon Lewis (۲۰۲۲), "Russia Says It Has Written Guarantees on Iran Nuclear Deal", *Reuters*, June ۱۳, at: [https://www.reuters.com/world/middle-east/russia-says-it-has-written-guarantees-iran-nuclear-deal/](https://www.reuters.com/world/middle-east/russia-says-it-has-written-guarantees-iran-nuclear-deal-/).

- Geranmayeh, Ellie and Nicole Grajewski (۲۰۲۳), Alone Together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relationship, The European Council on Foreign Relations, at: <https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship/>
- Julian G. Waller, Elizabeth Wishnick, Margaret Sparling, and Michael Connell (۲۰۲۵), "The Evolving Russia-Iran Relationship", DRM-۲۰۲۴-U-۰۳۸۸۹۴-۱ Rev/ ۲۰۲۵ CNA Corporation/ Federal Government Contract Number N۰۰۰۱۴-۲۲-D-۷۰۰۱.
- Katz, Mark N (۲۰۲۴), "The Russian-Iranian Relationship", Veröffentlichungsversion / Published Version Zeitschriftenartikel / journal article/ For more Information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/۴.0/>.
- Suchkov, Maxim A.; and Polina I. Vasilenko. (۲۰۲۴, November) "The Pendulum of Russian-Iranian Relations: From Common Goals to Divergent Interests," in Annalisa Perteghella, ed. Iran Looking East: An Alternative to the EU. Milano, Italy: ISPI. Available at: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/isp_iiran_looking_web.pdf (Accessed ۴ April ۲۰۲۴).
- Kozhanov, Nikolay. (۲۰۲۵, April) "Russia: Iran's Ambivalent Partner," in Azadeh Zamirirad, ed. Forced to Go East? Iran's Foreign Policy Outlook and the Role of Russia, China and India. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) Working Papers, German Institute for International and Security Affairs. Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/Working_Paper_FG۰۶_۰۱-۲۰۲۵_Zamirirad.pdf (Accessed ۱۹ December ۲۰۲۵).
- Grajewski, Nicole. (۲۰۲۵, July) "Russia and Iran in Greater Eurasia," in Batmanghelidj, Esfandyar, ed. Insights: Iran's Bilateral Relations in the New Eurasian Context. Available at: https://mei.nus.edu.sg/wpcontent/uploads/۲۰۲۵/۰۷/INSIGHTS_July-۲۰۲۵.pdf (Accessed ۱۵ November ۲۰۲۵).